

מראה מקומות, שיעור מאת הג"ר דב זופניק שליט"א

בכורות יז. - בענין אם אפשר לצמצם

1. גמ' בכורות יז., וז"ל,

"מתני' רחל שלא ביכרה וילדה שני זכרים ויצאו שני ראשיהן כאחת רבי יוסי הגלילי אומר שניהן לכהן שנאמר הזכרים לה' וחכ"א אי אפשר לצמצם אלא אחד לו ואחד לכהן ר"ט אומר הכהן בורר לו את היפה ר"ע אומר משמנין ביניהן והשני ירעה עד שישתאב וחייב במתנות ורבי יוסי פוטר מת אחד מהן ר"ט אומר יחלוקו ר"ע אומר המוציא מחבירו עליו הראיה זכר ונקבה אין כאן לכהן כלום:

גמ' אמרי דבי רבי ינאי לרבי יוסי הגלילי שמעינן ליה דאמר אפשר לצמצם בידי שמים וכ"ש בידי אדם ורבנן בידי שמים אי אפשר לצמצם בידי אדם מאי ת"ש חוט של סיקרא חוגרו באמצע להבדיל בין דמים העליונים ובין דמים התחתונים ואי אמרת אי אפשר לצמצם בידי אדם זימנין דקא יהיב עליונים למטה ותחתונים למעלה דמרווח בה פורתא תא שמע ממדת כלים ממדת מזבח שאני התם דרחמנא אמר עביד ובכל היכי דמצית למיעבד ניחא ליה הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל אמר רב קטינא ת"ש חלקו לשנים והן שוין שניהן טמאים לפי שאי אפשר לצמצם אמר רב כהנא שאני כלי חרס הואיל ויש בו גומות ת"ש נמצא מכוון בין שתי עיירות שתיהן מביאות שתי עגלות דברי

ר"א מ"ט לאו משום דקסבר בידי אדם אפשר לצמצם וקרובה ואפילו קרובות לא ר' אליעזר סבר לה כרבי יוסי הגלילי דאמר אפשר לצמצם בידי שמים וכל שכן בידי אדם נימא כתנאי נמצא מכוון בין שתי עיירות לא היו עורפין ר' אליעזר אומר שתיהן מביאות שתי עגלות מאי לאו בהא קמיפלגי דתנא קמא סבר אי אפשר לצמצם ורבי אליעזר סבר אפשר לצמצם ותיסברא אי קסבר תנא קמא אי אפשר לצמצם אמאי לא היו עורפים יביאו עגלה אחת בשותפות ויתנו אלא להני תנאי דכולי עלמא אפשר לצמצם והכא בקרובה ולא קרובות קמיפלגי דתנא קמא סבר קרובה ולא קרובות ורבי אליעזר סבר קרובה ואפי' קרובות מאי הוי עלה אמר רב חייא בר אבין אמר רב עמרם תנא נמצא מכוון בין שתי עיירות ר' אליעזר אומר שתיהן מביאות שתי עגלות וחכמים אומרים יביאו עגלה אחת בשותפות ויתנו מאי קסברי רבנן אי קסברי רבנן דאפשר לצמצם וקרובה ואפי' קרובות ליתתי תרתי ואי קרובה ולא קרובות אפי' חדא לא ליתתי אלא לאו שמע מינה קסברי רבנן אי אפשר לצמצם ואפילו בידי אדם שמע מינה."

ותוס' שם יז: ד"ה אפשר לצמצם, וז"ל, "ונראה לרבי דאפילו למ"ד א"א לצמצם בידי שמים (אף ש)פעמים (שנמדד) [שנמצא] בו שהוא מצומצם, אלא ה"ק אי אפשר לברר צמצום שבידי שמים כגון לידה דהכא שאין פנאי לברר ולדקדק איזה יצא תחלה ולכך אין שניהן לכהן אבל בידי אדם שיש שהות לברר מיבעיא לן, ופשיט ליה מנמצא מכוון בין שתי עיירות דאי אמרת אי אפשר לברר אם הוא מצומצם אע"ג דפרישית דזימנין דמיקרי שהוא מצומצם כיון דאי אפשר להבחין לא יביאו שתי העגלות מספק דמילתא דלא שכיחא היא ואין לנו לתלות מספק שאירע כן, ובמסקנא פשטינן דלרבנן אי אפשר לצמצם ואפילו בידי אדם."

2. רמב"ם פרק ט' מהלכות רוצח הלכה ח', וז"ל, "נמצא הנהרג מכוון בין שתי עיירות ואנשי זו כאנשי זו בשוה יביאו עגלה אחת בשותפות ויתנו ויאמרו אם זו היא הקרובה הרי היא שלהן ואלו נתנו להם חלקם מתנה ואם אלו הם הקרובים הרי היא שלהן ואלו נתנו להן חלקם מתנה לפי שאי אפשר לצמצם ואפילו בידי אדם."

3. מנחת חינוך סימן ק"ט אות ג' (בענין האיסור לפטם את שמן המשחה), וז"ל, "ודוקא אם עושה כמשקל הזה ולא הוסיף ולא גרע, וכמעשה הזה, חייב. אבל הוסיף על המשקל או גרע, או שמן זית פחות או יותר, פטור. ולשון הש"ס שם, שמן שפיטמו לחצאין פטור, ופירש רש"י כגון שעשה ששה לוגין, אך באמת בהוסיף או גרע ודאי פטור דלא הוי כמתכונתו כלל, ואף אם עושה החצי לפי מדת

המשקלות הללו, כגון לששה לוגין מחצית ממשקל העיקרין, דזה הוי כמתכונתו, מ"מ נלמד שפטור דלא הוי כמוהו, ובקטורת כהאי גוונא חייב אף בחצי, אבל אם הוסיף וגרע במשקל פטור בקטורת ג"כ. וזה נכלל בלשון הר"מ שם שכתב וכמעשה הזה, היינו שיהא

שלם ולא חצי, שצריך שיהיה דומה בכל צד לזה שעשה משה רבינו ע"ה, וזה פשוט. ולכאורה צ"ע, אי נימא דאף בידי אדם אי אפשר לצמצם, עיין ר"מ פ"ט מרוצח ה"ח, ובתוס' חולין כ"ח ע"ב ד"ה לפי, כתבו בשם ה"ר שמעון גבי מחצה על מחצה כרוב, דאיכא שתי סברות, חדא דלמא הוא יותר או מחצה ועל כן כשר, וליכא אלא חד סברא דלמא הוא מיעוט, על כן כשר דהוי כעין ספק ספיקא דההיתר מצוי יותר, ועיי"ש, א"כ כאן היכי משכחת לה חיוב בעושה שמן המשחה, כיון דצריכים להיות העיקרין במשקל הזה בלא תוספת ובלא גרעון, א"כ כשמצמצם כמשקלו וכמדתו איכא שתי סברות לפטור, דילמא שוקל יותר ופטור, או דילמא שוקל פחות וג"כ פטור, ולא נשאר אלא סברא אחת לחיוב דלמא כיון בצמצום, והיאך חייב חטאת או מלקות. וסברא זו עיין תוס' בכמה מקומות, בכורות י"ז ע"ב ד"ה אפשר, סוכה ט"ו ע"ב סוף ד"ה פרוץ, ושאר מקומות. אך באמת לא קשה, דהא גם על העשיה קשה, דלמא הוסיף או גרע, אף דאפשר לומר דהיה על ידי נס, דכמה נסים היו בשמן המשחה, מ"מ התורה לא תסמוך במצוות על נסים, רק נס זה מרומז בתורה דכולו קיים לעתיד לבא, אך באמת כיון דלא ניתנה תורה למלאכי השרת, א"כ כל מקום שציוותה התורה לעשות במדה ובמשקל, הכל לפי דעת בן אדם לפי שכלו אם מצמצם כשר, הן לענין מצוה והן לענין חיוב. וזה מפורש בש"ס בכורות שם, דמקשה אמאן דאמר אי אפשר לצמצם ממדות מזבח וכלים, ותירץ שאני התם דרחמנא אמר עביד ובכל היכי דמצית עביד ניחא ליה, והיינו דהתורה ניתנה לבן אדם לפי דעתו, אבל בכל הנהו דמיייתי שם אין המצוה תלויה במדה ובמשקל, רק המצוה היא בפני עצמה, רק אירע מקרה דאין אנו יודעין, כגון דהיא מצות בכור אלא שאירע מקרה שנולדו שניהם כאחד

ואין אנו יודעין, וכן גבי עגלה ערופה וכל המקומות, על זה שייך שפיר היאך נעשה, כיון דאי אפשר לצמצם, ועל זה יש סברות, אבל במקום דהמצוה כך היא לא שייך לומר אי אפשר לצמצם, דהתורה ניתנה לבני אדם על הארץ, וכפי כוחנו כן המצוה והאזהרה. ועל כן לא קשה קושית תוס' שם, ממחצה על מחצה כרוב גבי שחיטה למאן דאמר כן, וכן פרוץ כעומד גבי שבת למאן דשרי, ופלפלו הא אי אפשר לצמצם, דבאמת כיון דהתורה אגמריה למשה לא תשייר רובא ולא תפרוץ רובא, ואגמריה דהשחיטה סגי במחצה, היה הציווי לפי דעת בני אדם ולא יזיק אם יש פחות או יותר, כיון דלפי כוחנו אנחנו מצמצמים ולנו ניתנה התורה ולא למלאכי השרת. הכלל בקיצור, כל היכא שיש מצוה ואזהרה במדה או במשקל לא שייך לומר אי אפשר לצמצם, דהתורה נתנה הצמצום לפי דעת בני אדם. וכן כל אכילת מצוה או איסור דהתורה אגמריה שהם בכזית או שיעורים אחרים שיש בתורה, התורה נתנה הצמצום לפי דעתנו, ואין צריך לבא לסברת ה"ר שמעון הנ"ל דיש שתי סברות, דלמא הוא יותר או מצומצם, דהא פעמים באכילת מצוה דאוכל האיסור מחמת דעשה דוחה לא תעשה, עיין שאגת אריה ה' מצה [סי' צ"ו], ולא שייך דלמא הוא יותר, דיותר אסור לאכול, וגם פחות אסור כיון דאינו מקיים המצוה, אלא ודאי בדעת האדם תליא מילתא, והתורה ציוותה לנו כן, אבל במצוות שאין המצוה תלויה בשיעור, רק המצוה היא בפני עצמה כמו בכור וכדומה, אך אירעה שאלה דאין אנו יודעין בודאי אם אפשר לצמצם, ועל זה יש פלוגתא שם, כן נראה לעני"ד ועדיין לא הבאתי הדברים בכור הבחינה."

4. קהילות יעקב בכורות סימן י"ח (מופיע באתר)